

על מהדורה זו של פירוש אברבנאל

מהדורת אינטרנט זו של פירוש אברבנאל היא המשך לסדרת הפרשנים שעובדו עיבוד דידקטי במסגרת מדור התנ"ך של אתר דעת.

כתובת מדור התנ"ך: http://www.daat.ac.il/daat/olam_hatanah/index.asp
רשימת הפרשנים הכלולים בו: http://www.daat.ac.il/he-il/tanach/parshanut_hamikra

על פירושו של אברבנאל

פירושו של אברבנאל לתורה הנו פירוש מקיף, מקורי ומאתגר את הלומד. עם זאת, הפירוש לא נקלט אצל הלומדים מכמה סיבות:

- הפירוש ארוך ומפורט. אברבנאל ציין במפורש שלא יקצר בדבריו.
- הפירוש מסורבל: כל נושא מתחיל בסדרה ארוכה של שאלות, ולאחר מכן דיון הכולל את התשובות. המרחק הרב בין השאלות והתשובות גורם לכך שהקשר ביניהם לא נשמר בתודעתו של הלומד. ומכאן הבדיחה שלומדי פירושו של אברבנאל יוצאים 'אפיקורסים': הם לומדים בשבת את השאלות, ונרדמים לפני שהגיעו לתשובות. הם צוברים שאלות ללא תשובות, ואמונתם מתערערת....
- בתוך הפירוש משובצים נושאים מקיפים, שהם יחידת תוכן עצמאית, והם מסיחים את הדעת מהבעיות הפרשניות המקומיות.
- אברבנאל נטוע במסגרת הקוסמולוגית של חכמי יון, במסגרת הפסיכולוגית והרפואית של גלינוס והפילוסופיה היוונית [שניתן להכירן דרך שמונה פרקים לרמב"ם], חלק מהנושאים והבעיות המעסיקות את אברבנאל עבר זמנן, ואינם מטרידים את הלומד בן זמננו. כל אלה מרחיקים את הפירוש מהלומד בן זמננו.

על לשונו של אברבנאל

הלשון קשה, מילים רבות שאברבנאל משתמש בהן לא נקלטו בלשון העברית החיה, והן בלתי מובנות ללומד בן דורנו. במהדורה זו ניסינו להקל על הקורא בהבנת מילים אלה: לעתים ניתן פירושם בסוגריים, ולעתים שונו המילים או המבנה הדקדוקי שלהן. מספר דוגמאות יבהירו נקודה זו:

'טוב' ברבים הוא טובות. אך מהו 'כבוד' בלשון רבים? אצל אברבנאל: "הטובות והכבודות". פירושו כולל מילים שאינן מקובלות היום: חילוף [שינוי או רבגוניות], מסתפק [מסופק], הבטחתי [הבטחתי לך], באתה [באה עליו], נתבהל [נבהל], מפנים [מסיבות], החזיקו [חזיקו], ספירי [שקוף], נפשיי [נפשי], אידיות [אדים], הכפל [כפילות], קטטתם, נשטם, נתדמו ועוד.

הנה פיסקה בה מתאר אברבנאל תחרות ספורט:

הגיבורים בהתאבקות הידיים יגברו אז ביכולת ועצמה, שייקחו את המנגד בזרועותיהם

ויפילוהו ארצה, או יגברו עליו בערמה שיכו ברגליהם ברגלי המנגדים או בשוקיהם,

באופן שיכשלו ויפולו. ונקרא זה בלשון עם לועז סאנ"קדיליאי.

יש כאן שילוב מרתק של תיאור תחרות [ג'ודו? האבקות חופשית?] 'התאבקות' – בלשוננו: 'האבקות'. 'מנגד' – בלשוננו 'מתחרה'. "יכשלו ויפולו" – פרפרזה על תהלים כז, ב "קְשְׁלוּ וְנָפְלוּ", ומונח לועזי של משחקי ספורט.

מבנה מהדורה זו

מהדורה זו מבוססת על דפוס ונציה ה' שלט – 1579, שהיא מהדורה ראשונה של הספר. מראי המקומות מבוססים בעיקרם על מהדורת ורשה 1873, שנוספו בה מראי מקומות, אך גם שגיאות רבות. הכתיב הוסב במידה רבה לכתיב מלא. הוספנו סימני פיסוק מודרניים. ראשי התיבות נפתחו. שגיאות ברורות שהיו בכתב היד תוקנו.

עיבוד הפירוש במהדורה זו

במהדורה זו אנו נותנים את דברי אברבנאל בשתי צורות:
א. טקסט מלא, כפי שמופיע בדפוסים.

הטקסט מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579, המצויה באינטרנט בקישור הבא:
<http://www.hebrewbooks.org/44335>
 הפירוש מעוצב עיצוב דידיקטי המקל על הלומד לראות את מבנה הפרק, מספר השאלות והתשובות שיש בו, והנושאים הנדונים בו, ועל כך בהמשך.

ב. מהדורה מקוצרת של הפירוש.

מהדורה זו כוללת שינויים המקילים על הלומד:

- השאלות צורפו לתשובות, כך שכל שאלה מופיעה ברצף אחד עם התשובה.
 - פסקאות העוסקות בנושאים זרים ללומד היום, הושמטו.
 - מאמרים המשובצים בתוך רצף הפירוש, ואינם פירוש מקומי, הועברו לחלק ב' של כל פרשה, ואינם מפריעים את הרצף הפרשני.
 - נוספו כותרות רבות.
 - מילים שאינן מובנות ללומד היום, תורגמו לעברית בת ימינו.
- כל אלה נעשו מבלי לפגוע בייחודו של הפירוש ובסגנונו.
 הרוצה ללמוד את פירושו של אברבנאל במהדורה מדעית, מקיפה ומדויקת, מופנה להוצאת חורב [תשס"ז], שהוציאה את הפירוש בחמשה כרכים.

הטקסט מעובד בדרך המקילה על הלימוד:

שמות חכמים מופיעים בצבע

ציטוטים מופיעים בצבע כחול, כאשר הטקסט מוזח פנימה והשוליים רחבים יותר.
 כאשר אברבנאל דן במילים או בציטוטים ממקום אחר, הן מודגשות בצבע כחול.
 כמו כן הודגשו בצבע כחול סיכומים, משפטים חשובים, או הרחבה של שאלות.

כדי שלא להכביד על הקורא בצבעים רבים, השתמשנו בשלשה צבעים בלבד:

שחור – צבע הטקסט הרגיל

כחול, הדגשות וציטוטים

חום – כותרות פסקה, וגם כללים, או תיאורים פיקנטיים.

ירוק – כותרות ראשיות.

הוספנו לטקסט כותרות: חלקן בניסוח המקורי של הספר, וחלקן תוספות של העורכים. כותרתו שנוספו על ידי העורכים, ניתנו בסוגריים מרובעים בחלק המלא של הפירוש. בחלק המקוצר, הוספנו כותרות רבות, חלקם מדברי אברבנאל, וחלקם תוספות.

נערכה חלוקה לפסקאות, בהתאם לתוכן כל פסקה. נוספו כותרות והדגשות המקילות על הקורא לדעת היכן, מבחינת הדיון, הוא נמצא.

בתוך הטקסט משולבים מראי מקומות: מספר עמוד, וטור א' או ב'. מראי מקומות אלה מכוונים למדורת ונציה.

מבנה פירושו של אברבנאל לתורה

יחידות תוכן

אברבנאל מחלק את המקרא ליחידות תוכן, כמו: היום הראשון לבריאה, היום השביעי, הנחש, גן עדן. [אין הוא מתייחס לחלוקה לפרקים, שלא הייתה בימיו].

על היחידה שקבע שואל אברבנאל שאלות, בהתאם למורכבות הנושא. לתוך השאלות משלב אברבנאל תשובות שונות מפרשים שונים, דן בתשובות, דוחה חלק מהן [לעתים בלשון בוטה], ומסמן את הכוון שהוא בוחר בו. לעתים משתלבים בשאלות בעיות עקרוניות, והוא מרחיב בבעיה, מביא תשובות שונות, דוחה את שאינו נראה לו ומציג עמדתו.

לאחר רשימת השאלות עובר אברבנאל ללימוד מסודר של היחידה שקבע. לימוד זה עוסק בפסוקים בודדים, או בפסוק אחד. הוא מגדיר את הפסוקים שהוא עוסק בהם, ומפרש את הפסוקים על רקע היחידה כולה. תוך כדי פירוש זה, הוא מציין: והנה הותרה השאלה החמישית, והנה הותרו שאלות יח-יט.

שילוב שאלות עקרוניות בפירוש ובשאלות

בכל שלב משלבי הפירוש משבץ אברבנאל דיונים בשאלות עקרוניות, הקשורות לנושא. לדוגמה: כאשר הוא מפרש את הפסוקים על בריאת האדם [בראשית א, כו-כז], מוסיף הוא שאלה עקרוניות: מדוע בריאת האדם לא זכתה להיעשות ביום מיוחד לו, והאדם נברא ביום בו נבראו בעלי החיים שביבשה.

דוגמה נוספת: לאחר סיום הפירוש על בריאת העולם ובריאת האדם, עוסק אברבנאל בשאלה צדדית: האם העולם נברא במידת הרחמים או במידת הדין, וזאת על פי הדרשה של חז"ל שהעולם אינו יכול להתקיים במידת הדין, ולכן שיתף הקב"ה מידת הרחמים. זאת על פי הפסוק: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" - אלהים הוא מידת הדין, ה' הוא מידת הרחמים.

לאחר ששאל את השאלות של פרשת בראשית, הוסיף אברבנאל נספח מיוחד, טרם פנותו לפרש את הפרשה פסוק בפסוק. בנספח הוא מפרש שתיים עשרה מילים מרכזיות, שהפרשנים לא הגיעו להסכמה בפירושם. הנה המילים: בראשית. ברא. אלהים. שמים. ארץ. תהו. בהו. חשך. פני. רוח. מרחפת. מים.

בתארו את בריאת המאורות, מרחיב אברבנאל את הנושא, ועוסק בשאלה של הגלגלים והכוכבים, אם הם מחוברים לגלגלים או שהם נעים באופן עצמאי. שאלה זו, שהעסיקה את עולם התכונה עד לתקופת קופרניקוס, משתלבת בתשובתו לשאלה התשיעית, לפסוק "ויעש אלהים את שני המאורות.. בראשית א, טז-יט.. אברבנאל עוסק בשאלה זו, ולבסוף מחליט ללכת בדרכו של אריסטו, שהכוכבים קבועים בגלגלים. דעה זו, שהופרכה על ידי האסטרונומיה המודרנית, משמשת לאברבנאל בסיס לפירוש הפסוק "ויתן אותם אלהים ברקיע השמים", והוא מפרש את הפסוק בכך שהכוכבים קבועים בגלגלים.

בביאור הפסוק "לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת" (ב, כג) עוסק אברבנאל בצורה הלשונית של קביעת שם האשה משם האיש, ומכאן הוא עובר להרצאה מקיפה על לשון הקודש ודרכי הכינויים בה, לעומת היוונית והארמית, שבהם לא נגזרת צורת הנקבה מצורת הזכר.

דרך הדין בפרושי הפסוקים

בהצגת השאלות סוקר אברבנאל את הפרשנות לפסוק בו הוא דן. סקירה זו כוללת את הפרשנות הקלאסית: אונקלוס, רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רלב"ג (יש לציין כי שימוש בפירושו של רלב"ג נדיר בפרשנות). אברבנאל דן בתרומתו של כל פרשן, מקבל או דוחה את דבריו, לעתים קרובות בלשון בוטה, כמו: "אבל כל זה איננו שווה לך", או "הבל המה מעשה תעתועים"; "והפירושים האלה כולם בלתי מתיישבים במלות הכתוב" "כל זה הוא דבר היתול" וכאלה רבים.

לאחר סקירת הפרשנות, מציע את פירושו, או שהוא דוחה את הצעתו משלב השאלות לשלב הפירוש הכולל, הבא אחרי השאלות כולן.

הסקירה של אברבנאל כוללת קבוצות פירושים מובחנות:

פרשנות קלאסית

דרשות חז"ל, מדרשים ומקורות תלמודיים. בפניה למקורות אלה הוא מעיר:

"ואחרי רואי כי אין מענה בפי שלשת האנשים האלה (פרשנים שהביא ולא קיבל את

פירושיהם), שלמים הם אתנו מפרשי התורה. דברתי אל לבי אלכה אל הגדולים חכמי

הגמרא, כי הם ידעו דרך ה'".

מקורות פילוסופיים – הוא מרבה לצטט את רמב"ם במורה נבוכים, מקדיש מקום נרחב לספר הכוזרי [תופעה שהיא ייחודית לאברבנאל].

ציטוטים מספרות הקבלה והזוהר. למרות אמירתו: "לא למדתי חכמת הקבלה ודעת הקדושים לא אדע".

לעתים מביא אברבנאל פירושים שהוא מגדירם "חכמה מחקרית".

מן הפילוסופים הנוכריים הוא מרבה לצטט את אריסטו ואפלטון, אבל גם את הפילוסופים המוסלמים, אבן סינא, אבן רושד ופילוסופים נוספים.

תופעה מיוחדת במינה היא התייחסותו לפרשנות נוצרית. בסקירת הפרשנות תופס מקום קבוע המונח "וחכמי האומות פרשו", והוא מביא פרשנות נכרית, בלא ציון שם המפרש אותו הוא מצטט.

אברבנאל מעוניין לתת פירוש מוסכם על רוב המפרשים. מטרה זו מודגמת באמירתו: "בקצתו ארוץ אחרי דעת **הרב**, ובקצתו אחרי שאר הדעות, ושאריתו כולו כאשר עם לבבי מסכים לשורשים אשר יקבלו כולם".

קיץ תשע"ה
יהודה איזנברג